

УДК 346 : 631. 147(477)

**Тетяна Оверковська,***канд. юрид. наук, доцент,  
доцент кафедри права  
Вінницького національного аграрного університету*

## ПРАВОВІ ОЗНАКИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

*Стаття присвячена аналізу правових ознак виробництва органічної сільськогосподарської продукції та сировини, визначенню важливості цього виду діяльності на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, а також формулюванню висновків, заснованих на положеннях чинного законодавства України і правової доктрини.*

**Ключові слова:** органічне виробництво, органічна продукція, екологічно чиста продукція, перехідний період, оцінювання придатності земель, оцінювання відповідності.

**Постановка проблеми.** Хімізація сільськогосподарського виробництва, застосування синтетичних мінеральних добрив, отрутохімікатів, інтенсифікація сільськогосподарства негативно впливають на родючий шар ґрунту, зменшують кількість корисних ґрунтових організмів, що легко засвоюються рослинами, погіршують умови життєдіяльності. Унаслідок цього якість продуктів харчування погіршується через уміст шкідливих отрутохімікатів, нітратів, генетично модифікованих організмів. Так, овочі і фрукти, вирощені за інтенсивними технологіями, містять залишки понад двадцяти видів пестицидів, а м'ясо та молоко – сліди антибіотиків, гормонів, стимуляторів росту [1, с. 6]. Отже, споживачам важливо мати впевненість, що куплені продукти не просто безпечні, а й корисні. Саме тому світовий споживчий ринок стає більш органічним, а попит споживачів щодо органічних продуктів зростає.

**Аналіз публікацій і досліджень** із проблем правового регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції свідчить, що вагомий внесок у розроблення правових питань органічного виробництва зробили такі вчені, як Н. Берлач, В. Єрмоленко, Т. Коваленко, С. Марченко, М. Пархоменко, В. Уркевич та інші. Разом із тим сучасний розвиток суспільних відносин потребує подальшого дослідження проблем правової регламентації органічного виробництва в Україні та визначення його основних правових ознак.

**Метою статті** є акцентування уваги на ознаках і необхідності подальшого вдосконалення їх правового регулювання щодо виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

**Виклад основного матеріалу.** Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», яка схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, передбачено впровадження в Україні європейських стандартів життя і вихід України на провідні позиції у світі. Для виконання цієї мети необхідно забезпечити стійке зростання економіки екологічно

невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності.

Крім того, особливу увагу потрібно приділити безпеці життя і здоров'я людини, що неможливо без безпечного стану довкілля й доступу до безпечних харчових продуктів і сировини. Відтак зазначене безпосередньо охоплює сферу виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції й сировини.

Наслідком широкомасштабної популяризації здорового способу життя в світі, невід'ємною частиною якого є безпечне харчування, є щорічне збільшення на одну чверть, особливо за останнє десятиліття, світового споживання екологічно чистої продукції. За різними експертними оцінками, найближчим часом частка екологічно чистої продукції у світовому продовольчому балансі досягне 14–30%. До 2020 року екологічні продукти харчування займуть четверту частину світового екологічного ринку. За наявними прогнозами, до 2020 року обсяг його обороту досягне 200–250 млрд. доларів США в рік [2, с. 169–170].

У деяких європейських країнах продовольчий ринок практично повністю заповнений продукцією, яка вироблена за екологічно чистими технологіями. У ЄС лідерами у виробництві й продажу екологічно чистої продукції є Німеччина, Великобританія, Швейцарія, Франція, Данія, Австрія, Фінляндія, де 6–12% фермерських господарств використовують інноваційні технології виробництва [2, с. 170].

Сучасне органічне виробництво є досить перспективним напрямом аграрного господарювання в Україні, яка має чотири невеликі регіони, де ґрунти ще не забруднені до небезпечної межі й де можливе вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів. Це Північно-Полтавський регіон (охоплює більшу частину Полтавської області, північно-західні райони Харківської області, південно-західні райони Сумської області, південно-східні райони Чернігівської області та східні райони Київської й Черкаської областей); Вінницько-Прикарпатський (тягнеться широкою смугою близько 100 км від м. По-

пельня Житомирської області й простягається до півночі Вінницької, Хмельницької й Тернопільської областей у напрямку до м. Львова); Південно-Подільський (включає невелику південно-східну частину Вінницької області, південно-західну частину Кіровоградської області, північ Миколаївщини та північну половину Одеської області) [3].

Базовим законодавчим актом, який регламентує правові засади виробництва органічної сільськогосподарської продукції, є Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 року № 425-18.

Відповідно до чинного законодавства України, виробництво органічної продукції (сировини) є виробничою діяльністю фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування й переробки), під час здійснення якої виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (далі – ГМО), консервантів тощо, на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені законодавством для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження й відновлення природних ресурсів (ст. 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»).

Крім цього, під час виробництва органічної продукції та/або сировини використовуються встановлені законодавством методи, які: 1) виключають використання ГМО, похідних ГМО і продуктів, вироблених із ГМО, як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок, препаратів захисту рослин і покращення ґрунту, добрив, насіння, вегетативного походження садивного матеріалу, мікроорганізмів і тварин; 2) виключають використання хімічно синтезованих речовин, консервантів, синтезованих (штучних) барвників, гормонів, антибіотиків, ароматизаторів, стабілізаторів, підсилювачів смаку, стимуляторів росту; 3) виключають використання іонізуючого випромінювання для оброблення органічної сировини або кормів, що використовуються у виробництві органічної продукції; 4) виключають гідропонне виробництво; 5) використовують живі організми та методи механічного виробництва; 6) здійснюють живлення рослин в основному через екосистему ґрунту; 7) засновані на оцінюванні ризику та використовують превентивні заходи.

Важливою ознакою виробництва органічної сільськогосподарської продукції й сировини є оцінювання придатності земель для зазначеного виду виробництва. Відповідно до ст. 23 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», оцінювання придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції та сировини здійснюється з метою отримання незалежної від зацікавлених сторін (суб'єктів господарювання, що здійснюють виробництво, перевезення, зберігання й реалізацію органічної продукції, сировини) об'єктивної інформації про стан земельних ділянок, установлення

їх придатності для виробництва органічної продукції та сировини, а також придатності для виробництва окремих культур.

Оцінювання придатності земель здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі охорони земель відповідно до порядку оцінювання, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

При цьому основою для встановлення критеріїв якості земель, які застосовуються для оцінювання їх придатності для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, є показники якості ґрунтів, рослин і віддаленість земель від джерел забруднення, а саме: промислових підприємств та об'єктів, що можуть забруднювати довкілля токсичними й небезпечними викидами, сполуками важких металів, пестицидами, радіонуклідами тощо [4].

Для оцінювання придатності земель (ґрунтів) використовуються дані останнього туру агрохімічної паспортизації земель, інших обстежень ґрунтового покриву, проведених протягом останніх двох років, відомості, відображені в картах ґрунтів, а також у робочих проектах землеустрою, схемах землеустрою й техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель. Крім цього, за бажанням землевласників або землекористувачів додатковим інформаційним джерелом можуть бути книги історії полів, технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур, дані, які отримані на основі добровільної сертифікації земель, проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь [4].

Отже, оцінювання придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції здійснюється на основі аналізу об'єктивної інформації щодо якості ґрунтів, визначення ступеня антропогенного навантаження, фактичного виконання заходів щодо збереження родючості ґрунтів, а також установа їх придатності для виробництва окремих видів культур [4].

Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» встановлюється вимога, згідно з якою особа, яка вирішила перейти до виробництва органічної продукції (сировини), повинна пройти так званий перехідний період. Так, із дня подання заяви встановленого зразка про перехід на виробництво органічної продукції (сировини) до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпеки й окремих показників якості харчових продуктів, розпочинається перехідний період (ст. 30 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»).

З погляду вимог Закону перехідний період є підготовчим заходом, що забезпечує приведення технологічних й процесів виробництва для отримання саме органічної продукції (сировини). Водночас оцінювання виробництва є

підсумковим етапом здійснення виробником усіх підготовчих дій, до яких включається й виконання умов перехідного періоду [5].

Проте перехідний період до органічного виробництва зумовлює непросту і тривалу процедуру сертифікації, не дає стрімкого доходу. Так, право на виробництво органічної продукції (сировини) має фізична чи юридична особа будь-якої організаційно-правової форми та будь-якої форми власності, яка пройшла оцінювання відповідності виробництва органічної продукції (сировини), отримала сертифікат відповідності й включена до Реєстру виробників органічної продукції (сировини).

Отже, зважаючи на ту обставину, що період переходу до органічного виробництва зумовлює непросту процедуру сертифікації, на нашу думку, в перехідний період товаровиробників повинна підтримувати держава шляхом стимулювання ведення органічного виробництва сільськогосподарської продукції.

Варто звернути увагу на ту обставину, що детальні правила виробництва й обігу того чи іншого виду органічної продукції або сировини затверджуються відповідною постановою Кабінету Міністрів України. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 року № 241 затверджено Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження, які визначають особливості виробництва зазначеного виду органічної продукції та сировини. Зокрема, під час виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження має забезпечуватися дотримання стандартів утримання й доглядання з тваринами з урахуванням вимог, установлених законодавством. Також у процесі виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження її виробник повинен забезпечити використання тварин відповідно до вимог Правил; використання органічних кормів для годівлі тварин; підтримання здоров'я тварин шляхом здійснення профілактичних заходів і лікування тварин відповідно до вимог законодавства в галузі ветеринарної медицини.

Отже, одна з правових ознак органічного виробництва сільськогосподарської продукції полягає в тому, що для виробництва певного виду органічної сільськогосподарської продукції та сировини встановлюються детальні правила виробництва.

Результатом діяльності органічного виробництва є отримання органічної сільськогосподарської продукції, яка вироблена в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог, визначених Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини».

При цьому варто зауважити, що низка науковців вважають органічною також й екологічно чисту сільськогосподарську продукцію, тобто поняття органічна сільськогосподарська продукція та екологічно чиста використовуються як синоніми. Проте думки з приводу цього в юридичній літературі не збігаються. Так, екологічно чисту сільськогосподарську продукцію

можна розглядати подібною за значенням до екологічно безпечної продукції. Така продукція може вироблятися в традиційний спосіб із використанням добрив, засобів захисту тощо, однак вона обов'язково буде відповідати визначенню безпечного харчового продукту, тобто продукту, який не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано за умов його виробництва й обігу з дотриманням вимог санітарних заходів [6, с. 279].

На нашу думку, поняття «екологічно безпечна сільськогосподарська продукція» за змістом ширше, ніж поняття «органічна сільськогосподарська продукція». Органічною сільськогосподарською продукцією варто вважати лише ту, яка отримана в результаті виробництва, що пройшло оцінювання та підтвердження відповідності виробництва органічної продукції (сировини) й отримало сертифікат відповідності.

У науковій літературі органічне сільське господарство розглядається як галузь виробничої сфери АПК, в якій застосовується сертифікована система виробництва, що використовує енерго- та ресурсоощадливі технології й базується на мінімальному використанні механічного оброблення ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва ГМО, має на меті забезпечення суспільства здоровими та якісними продуктами харчування, а також покращення стану довкілля [7, с. 1].

Саме тому ведення органічного виробництва сільськогосподарської продукції має безпосередній вплив на вирішення проблем охорони земель та інших природних ресурсів від забруднення небезпечними речовинами. Так, органічні методи господарювання поліпшують стан ґрунтів, його родючість без застосування хімічно синтезованих добрив, а також сприяють боротьбі зі шкідниками нетоксичними речовинами. Зокрема, принц Уельський 25 років не застосовує на своїх 1,2 тисячі гектарів отрутохімікатів, і науковці порахували, що за цей час він не допустив забруднення повітря 48 тоннами шкідливих речовин [8, с. 6]. Крім цього, високі стандарти якості органічної продукції позитивно впливають на організм людини.

Зауважимо, що органічне виробництво сільськогосподарської продукції знаходиться в безпосередньому взаємозв'язку з питаннями екологічної безпеки. На думку фахівців, переваги органічного виробництва в екологічній сфері полягають в тому, що воно сприяє: а) збереженню природного середовища в процесі аграрного виробництва; б) збереженню та відновленню біорізноманіття в агроландшафтах; в) збереженню та відновленню родючості ґрунтів; г) запобіганню забруднення водних об'єктів тощо. Значні переваги в аспекті екології має й результат органічного виробництва – органічні продукти харчування, оскільки вони (а) корисні для здоров'я і є екологічно безпечними, (б) мають кращу якість і вищі смакові якості, (в) не містять у собі ГМО, токсичних і шкідливих речовин, залишків штучних стимуляторів росту, лікарських препаратів та антибіотиків, хвороботворних мікроорганізмів,

паразитів та алергенів; (г) зберігають поживні речовини й натуральний склад під час переробки [9, с. 49–50].

Отже, вже саме виробництво органічної сільськогосподарської продукції та сировини доцільно розглядати як засіб забезпечення екологічної безпеки в аграрній сфері економіки.

Варто зазначити, що останнім часом порушується питання про так звану «зелену економіку», що безпосередньо зумовлює запровадження органічного землеробства та виробництва органічної сільськогосподарської продукції. На думку науковців, такий науковий напрям в економічній науці сформувався протягом останніх двох десятиріч. У його основі – відновні ресурси та замкнені цикли їх використання. Закономірно, що вони вигідні з погляду економіки, екології тощо й, за великим рахунком, уособлюють завтрашній день життєдіяльності людства, яке гостро потребує грамотних рішень. Йдеться про широкий спектр проблем і питань, пов'язаних з альтернативною енергетикою, органічним землеробством, тобто із «зеленими» важелями впровадження якісно нової системи управління на різних рівнях господарювання [10, с. 6].

При цьому в науковій літературі розглядається, що одним із ефективних засобів покращення екологічної ситуації є організація та здійснення господарської діяльності таких видів, які безпосередньо пов'язані з охороною довкілля, забезпеченням екологічної безпеки, раціональним використанням природних ресурсів, яким є такий вид діяльності, як «зелена» економіка [11, с. 207], а отже, й органічне виробництво сільськогосподарської продукції та сировини.

### Висновки

Проведений аналіз і положення чинного законодавства України дають можливість визначити правові ознаки органічного виробництва сільськогосподарської продукції, а саме:

1) для отримання органічної (натуральної) сільськогосподарської продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів застосовуються методи, принципи і правила, визначені законодавством;

2) під час здійснення діяльності щодо виробництва органічної сільськогосподарської продукції забороняється використання ГМО, похідних ГМО і продуктів, вироблених із ГМО, як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок, препаратів захисту рослин і покращення стану ґрунтів, добрив, насіння, вегетативного походження садивного матеріалу, мікроорганізмів і тварин;

3) обов'язковість проведення оцінювання придатності земель для виробництва органічної продукції на основі аналізу об'єктивної та повної інформації щодо якості ґрунтів;

4) діяльність щодо органічного виробництва зумовлює проходження перехідного періоду, який варто розглядати як підготовчий захід, що забезпечує приведення технологічних процесів виробництва для отримання саме органіч-

ної продукції (сировини);

5) для виробництва певного виду органічної сільськогосподарської продукції та сировини встановлюються детальні правила виробництва з урахуванням спеціалізації того чи іншого сільськогосподарського товаровиробника;

6) результат діяльності – це виробництво органічної сільськогосподарської продукції, яка отримана шляхом виробництва, що пройшло оцінювання та підтвердження відповідності виробництва органічної продукції (сировини) й отримало сертифікат відповідності;

7) виробництво органічної сільськогосподарської продукції (сировини) доцільно розглядати як засіб забезпечення екологічної безпеки в аграрній сфері економіки України.

Крім цього, Україна робить лише перші кроки у формуванні ринку екологічно чистої продукції, що потребує вдосконалення законодавства щодо розвитку органічного сектору сільськогосподарського виробництва, а також достатнього рівня розвитку агротехнологій, які забезпечать отримання екологічно безпечних та економічно ефективних результатів сільськогосподарської діяльності.

Відтак, ураховуючи, що світовий ринок органічної продукції розвивається швидкими темпами, для України формування ринку екологічно чистих продуктів і їх експорту може бути перспективним напрямом розвитку аграрного сектору економіки країни.

### Список використаних джерел:

1. Кирей Р. Годувальниця просить порятунку / Р. Кирей // Урядовий кур'єр. – 17 березня 2016 року. – С. 6.

2. Ковальчук С.Я. Економіко-правові аспекти екологізації аграрного виробництва в Україні: [монографія] / С.Я. Ковальчук, Т.К. Оверковська. – Вінниця: ПП «ГД Едельвейс і К», 2013. – 346 с.

3. Созінов О.О. Агросфера України у XXI столітті / О.О. Созінов // Вісник НАНУ. – 2001. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnyk-nanu.kiev.ua/2001-10/3.htm>.

4. Про затвердження Порядку оцінки придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції: Проект Постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.

5. Готовкина К. Законодавче регулювання виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та напрями її розвитку / К. Готовкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [jurblog.com.ua/2015/01](http://jurblog.com.ua/2015/01).

6. Павлюченко Ю.М. Правове забезпечення обігу екологічно чистої сільськогосподарської продукції / Ю.М. Павлюченко // Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-й річниці створення Донецького національного університету та 30-й річниці створення кафедри господарського права Донецького національного університету (14–15 травня 2015 р.) / Донецькій національний університет; за заг. ред. проф., докт. юрид. наук. А.Г. Бобкової. – Вінниця, 2015. – С. 278–281.

7. Берlach Н.А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Н.А. Берlach. – Київ, 2011. – 32 с.

8. Данилець О. Чого може навчити українців принц Уельський / О. Данилець // Урядовий кур'єр. – 17 березня 2016 року. – С. 6.

9. Уркевич В.Ю. Про правове регулювання екологічної безпеки при виробництві органічної сільськогосподарської продукції / В.Ю. Уркевич // Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні : матеріали науково-практичного Круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол. М.В. Краснова та ін. ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці, 2014. – С. 49–50.

10. Мельник Л. «Зелені» економіка й енергетика невтомно битимуть свої рекорди / Л. Мельник // Урядовий кур'єр. – 31 січня 2017 року. – С. 6.

11. Бобкова А.Г. Концептуальні правові засади розвитку екологічного підприємництва / А.Г. Бобкова // Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-й річниці створення Донецького національного університету та 30-й річниці створення кафедри господарського права Донецького національного університету (14–15 травня 2015 р.) / Донецькій національний університет; за заг. ред. проф., докт. юрид. наук. А.Г. Бобкової. – Вінниця, 2015. – С. 206–209.

*Стаття посвячена аналізу правових признаков производства органической сельскохозяйственной продукции и сырья, определению важности данного вида деятельности на современном этапе развития общественных отношений, а также формулировке выводов, основанных на положениях действующего законодательства Украины и правовой доктрины.*

**Ключевые слова:** органическое производство, органическая продукция, экологически чистая продукция, переходной период, оценка пригодности земель, оценка соответствия.

*The article is devoted to the analysis of legal features of the production of organic agricultural products and raw materials, the determination of the importance of this type of activity at the present stage of development of social relations, and the formulation of conclusions based on the provisions of the current Ukrainian legislation and legal doctrine.*

**Key words:** organic production, organic products, ecologically pure products, transition period, land suitability assessment, conformity assessment.

